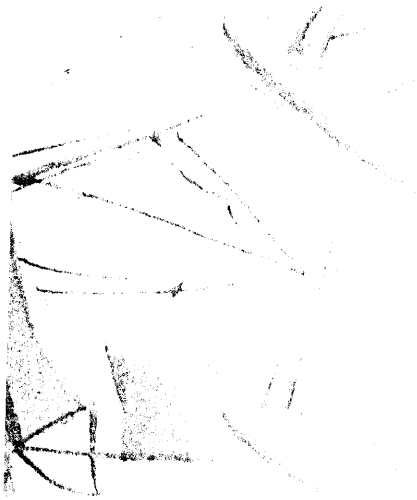

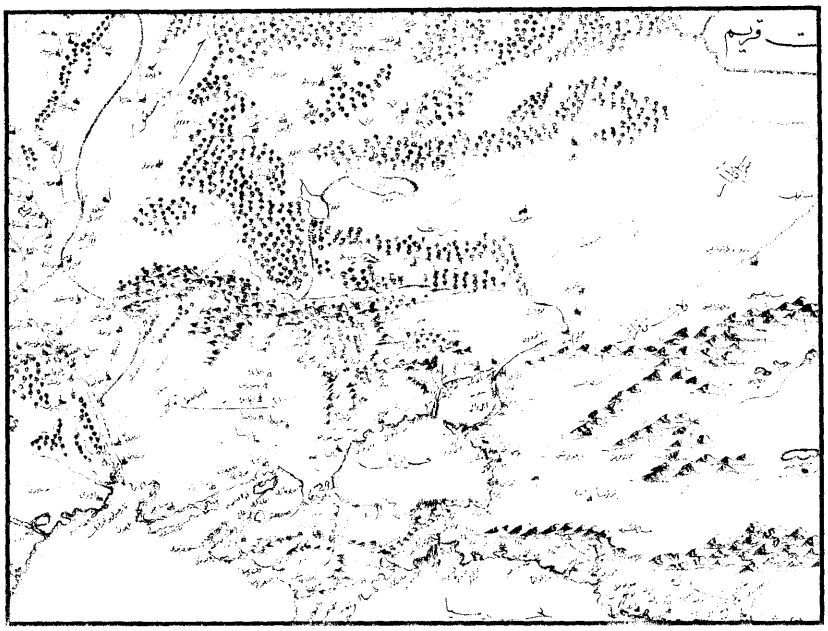
Prof.Dr. Halil İNALCIK

OSMANLI DENİZ EGEMENLİĞİ

Türk denizciliğini anlatırken önce şu hususu belirtelim. Deniz egemenliği dünyada her dönemde belli bir devletin elinde olmuştur. Osmanlılar'da deniz hakimiyeti konusunu ele alırken İngilizler'in `sea power` dedikleri bu kavram üzerinde duracağız.

Deniz devleti, donanmasını geliştirerek bütün denizlerde hakim olmaya gayret eder. Buna biz deniz hakimiyeti, "sea power" diyoruz. Osmanlılar, bu duruma ne zaman eriştiler? Bu konuyu inceleyelim. İslâm dünyası bu durumu XI. yüzyılda Hristiyanlar'a kaptırdılar. XI. yüzyıla kadar İslâm dünyası Akdeniz'deki belli başlı adaları ele geçirmişti. Girit, Kıbrıs, Sicilya, tüm bu adalar İslâm hakimiyeti altındaydı. Akdeniz'de donanması olan belli başlı Müslüman devleti Kuzey Afrika'da Aglebîler sultanlığı idi. XI. asırda bu hakimiyeti Müslüman milletler kaybettiler. O zaman Venedik, Ceneviz gibi deniz devletleri Akdeniz'e egemen oldular. Bu devletler, özellikle XII. yüzyılda Haçlı ordularını gemileriyle Suriye'ye, Mısır'a taşıyorlar ve gittikçe gelişen deniz gücüyle Akdeniz'e tamamıyla hakim oluyorlardı.

1290 yılında son Haçlı kalesi Akka düşünce Papalık, İslâm dünyasına karşı Haçlı seferi ilan etti ve bütün İslâm kıyılarının abluka altında olduğunu bildirdi. Denizlere Hristiyan donanmaları hakim idiler. Yani, Hristiyan donanmaları ve onların üzerindeki ordular, Suriye'ye, Mısır'a, Anadolu'ya hiçbir engele takılmadan gelip çıkarma yapabiliyorlardı. İslâm dünyasının hudutları Akdeniz kıyılarıydı. 1290 abluka dönemidir. Bu durum, 1300'lerden sonra batı Anadolu'daki denizci beylikler tarafından ortadan kaldırıldı. Bu beyliklerden ilkin denizde Hristiyanlar'a karşı bir rakip olarak yükselen ve bir ara Rodos'a çıkarma yapan Menteşe Türkleri oldu. Menteşe'den sonra Aydın oğulları Beyliği, Saruhan Beyliği, Karesi Beyliği ve Osmanlı Beyliği denizde haçlılara karşı mücadeleye katıldılar.

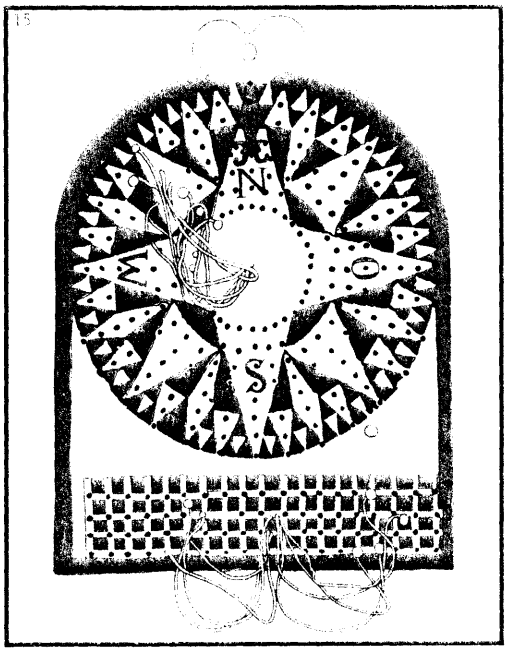
Osmanlı Beyliği'nin daha Orhan Bey (1324-1362) zamanında bir donanması olduğunu, İzmit'i gelip abluka altına aldığını Bizans tarihçisi Kantakuzinos açıklamaktadır. 1333 tarihinde Orhan Bey donanması ile gelip İzmit'i kuşatmıştır. 1331'de İznik'i aldığı zaman Orhan Bey, Gemliği de almıştır. O zamanki adı Bizans tarihlerinde Chios'tur. Türkçe Gemlik olarak dilimizde yerleşmiştir. kelimenin aslı Gemilik'tir. Gemilik denmesinin sebebi, burada bir tersane vardı. Osmanlıların ilk tersaneleri Gemlik'tedir. Güney Marmara sahillerinde başka Osmanlı tersaneleri ortaya çıkacaktır. Karamürsel'de ve daha Batıda Kemer'de Osmanlıların birer tersanesi vardı. Burada yuvalanan Türk Korsanları, Marmara denizinden geçen zengin Ceneviz, Venedik gemilerine baskın yaparak ganimet almaktaydılar. İşte batı Anadolu'daki deniz Beylikleri 1300'den başlayarak deniz seferlerine önem vermiş ve daha çok Venedik ve Ceneviz ticaret gemilerini avlamaya başlamışlar, bunu Hristiyan hakimiyetine karşı bir gaza hareketi olarak ilan etmişlerdir. O devrin bir Arap kaynağı Mesâlikü'l-Ebsar'da bu beyliklere Guzât fi'l-Bahr (deniz gazileri) denmektedir. Bu beylikler Balkanlar'a kadar ganimet seferleri yapıyorlardı (Umur Bey). Özetle, 1330'dan itibaren, bu seferler Hristiyan Dünyası'nda özelikle Venedik, Ceneviz gibi ticareti tehlikeye düşen deniz devletleri tarafından çok ciddi bir tehlike olarak görüldü. O zaman Memlük Sultanlığı, bu deniz gazilerinin akınları sonucu olarak artık Haçlıların Suriye ve Mısır'a gelmediklerini görerek rahatladılar.

Bu sebepten o zamanki Mısır kaynaklarında, meselâ El-Kalkaşandî'nin kitabında, Mısır Memlük sultanları ile bu beylikler arsında sıkı bir diplomatik ilişki kurulduğunu görüyoruz. Simdi İslâm Dünyası yeniden Akdeniz'de kendini gösteriyor. 1320'lerde bir İtalyan kaynağında, Sanudo'da bunu açıkça ifade edilmiş görüyoruz. Sanudo, artık Haçlı seferlerinin Mısır ve Suriye'ye değil, Ege'de Türkler'e karşı yapılması gerektiğinin vurgulamıştır. Demek ki, 1320'lerde artık Akdeniz'de bir deniz gücü olarak batı Anadolu Türkleri ortaya çıkmıştır. Teke'de ve İzmir arkasındaki dağlarda Türkmen aşiretleri olarak yaşayan Türkler, süratle şehirlere yerleşerek medeni bir hayat geliştiriyorlar. Donanmaların yapılması, medeni ve siyasi gelişmelerle paralel gitmektedir. Fakat gemi yapımı, gemi idaresi özel teknolojik bilgiler ister. Bu bilgileri o sahillerdeki Rumlar sağlamıştır. Bunların çoğu Müslüman oluyor.

1284'te Bizans devleti kendi donanmasını, pahalı geldiği için kaldırdı. İşsiz kalan bu sahildeki Rumlar gemi yapımında, gemi idaresinde Türklere yardım ettiler. Türkler kendileri de gemiciliği öğrendiler. Latinlerden ve Katolik egemenliğinden nefret eden birçok Rum Müslüman oldu. Müslüman eksper olarak beyliklerin hizmetine girdiler. Bu donanmalar bu sayede ortaya çıktı. Biz

Fatih zamanında Gelibolu üssünde bile bu Rumları, komiler, gemi idare eden zabitler olarak kaydedilmiş buluyoruz. Batı Anadolu'daki donanmalar, 1390'da Osmanlı donanması ile birleştiler. 1390'da Yıldırım Bayezid Kosova'dan dönünce, bu büyük zaferin verdiği bir atılganlık ve rahatlıkla, Batı Anadolu'daki bütün beylikleri işgal etti. Böylece onların donanmaları Gelibolu'daki Osmanlı donanması ile birleşti. İşte bu suretle Osmanlı donanması büyük bir deniz gücü olarak doğmuş oluyor.

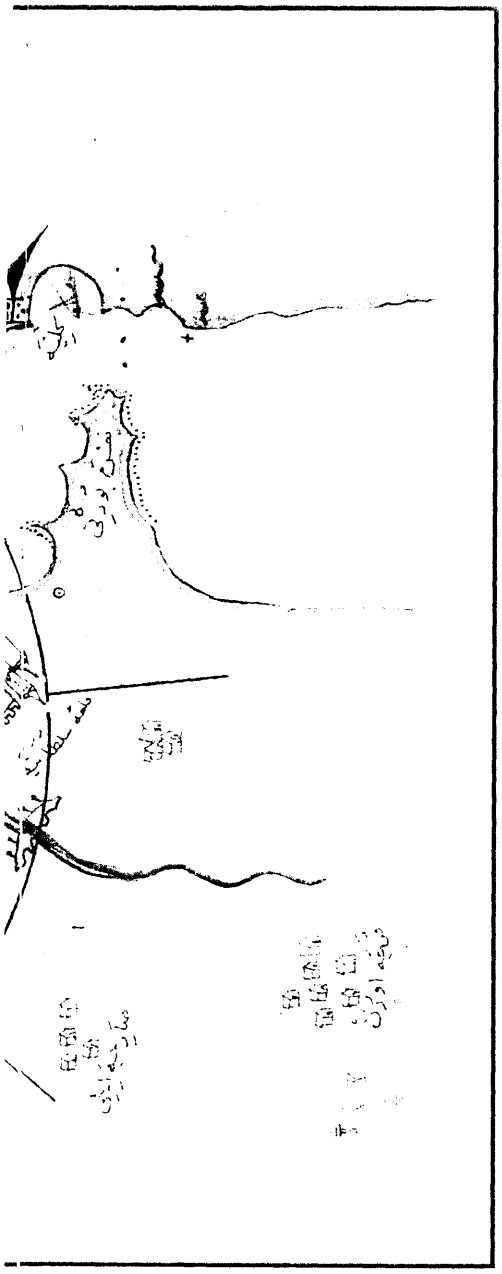
Yukarda belirttiğimiz gibi, Osmanlı'nın ilk deniz kuvvetleri Orhan Bey zamanında mevcuttu. Osmanlı tersaneleri Güney Marmara sahillerinde Kemer, Karamürsel, Gemilikti. 1337'de İzmit fethedilince ana tersane deniz kuvvetlerinin üslendiği üs olarak İzmit'te yerleşti. İzmit bundan sonra İmparatorluğun sonuna kadar devletin en önemli tersanelerinden biri olacaktır. Deniz tersaneleri Bartın'dan başlayıp İzmit, Gemilik ve İzmir sahillerinde dağınık bir haldedir. Bizans zamanında da öyleydi. Bunun açık bir sebebi var, gemi yapmak için büyük kütükler kullanmak gereklidir. Bu kütüklerin taşınması ancak limanın arkasında büyük ormanlar olduğu zaman mümkündür. İzmit'in, Bartın'ın arkasında büyük ormanlar vardır. Bartın'da gemi yapımı bugün de görülür.

Osmanlı'nın karşısında büyük "sea power", egemen deniz gücü olarak Venedik var. Denizde Venedik'i yenmek o zaman mümkün değildi. Osmanlı ne zaman Venedik'ten deniz hakimiyetini alabildi? Bu uzun zaman içinde gerçekleşti. Yıldırım Bayezid zamanında Gelibolu Osmanlı devletinin başta gelen deniz üssü idi. Fakat o zaman Osmanlı donanması, açık denizde Venedik donanmasını karşısına alabilecek, onunla savaşabilecek durumda değildi. Onun için Osmanlı padişahı Gelibolu limanının önüne bir duvar yaptırdı. Osmanlı donanması limana sığınarak fırsat buldukça limandan çıkıyor, vur-kaç taktiğiyle Hristiyan gemilerini vuruyor ve tekrar oraya sığınıyordu. Deniz egemenliği hala Venedik'in elindedir. Haçlı orduları Avrupa'dan karadan hareket ettiği zaman, 1396 ve 1444'te olduğu gibi, Venedik donanması boğazlardan serbestçe geçiyor, Karadeniz'e çıkıyor, Tuna'nın ağzına geliyor ve Haçlılarla işbirliği yapıyordu. 1396'da Niğbolu'da yenilen imparator Sigismond esir düşmemek için Tuna üzerinden bir kayıkla Karadeniz'e kadar gitmiş ve Venedik donanmasına sığınmıştır.

O zaman Osmanlılar, açık denize hakim değildiler. 1416'da Venedik amirali Gelibolu'daki duvarı yıktı, limana girdi ve Osmanlı donanmasını yaktı. Bu da gösteriyor ki, o zaman Venedik Akdeniz'in tek hakimidir. Venedik'e karşı Osmanlının açık denizde meydan okuduğu savaş, 1499-1503 arasında Venedik-Osmanlı savaşı sırasında Mora önünde oldu. Bu savaş sırasında Osmanlı donanması ilk defa açık denizde Venedik'e karşı meydan okudu. Venedik gemileri tarafından araya alınan Burak Reis gemisinin barut mahzenlerine ateş vererek kendisini berhava etti ve onunla beraber Venedik gemileri de uçtu. Sultan bu tarihte Ceneviz ve Ragusa mühendislerinin yardımıyla iki muazzam köke yaptırdı. bu çabalara rağmen deniz hakimiyeti henüz elde edilmiş değildir.

Resim 15 Hetschip en de zee
Duncan Haws s. 79 G

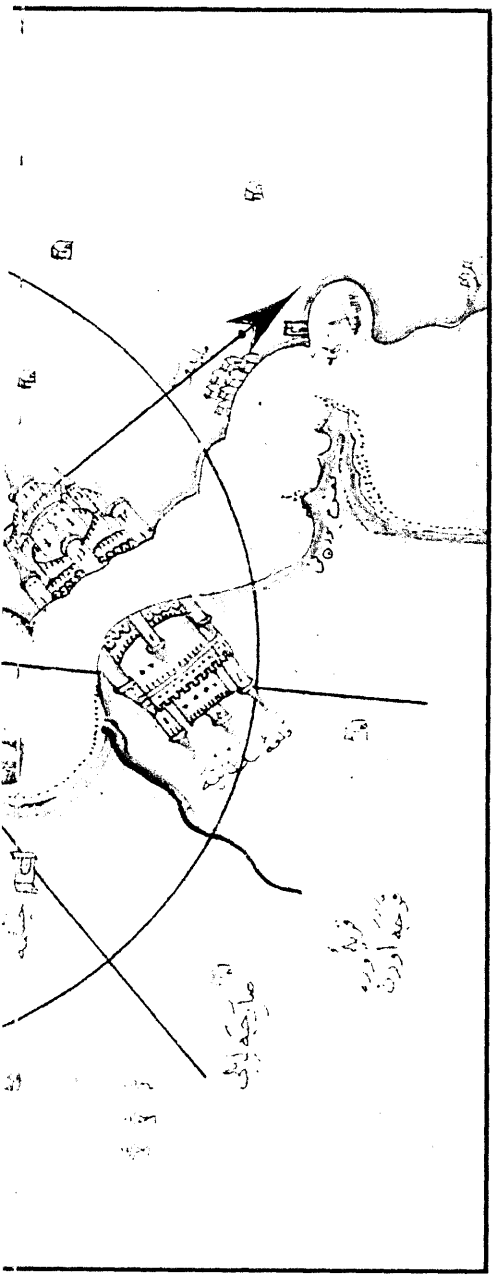
Fatih devrinde 1470 Agriboz seferi önemli idi. Bu adayı Venediklilerden almak için Osmanlı donanması karadaki harekâtı himaye ediyor. Donanma himayesinde kara ile ada arasında bir geçit yapılıyor. Venedik donanması o dar boğaza girip Osmanlı harekatını durdurmaya cesaret edemiyor.

Fatih Sultan Mehmet resmî bir unvan olarak Sultanu'l-berreyn ve Hakanu'l-bahreyn, yani iki karanın Sultanı ve iki denizin Hakanı unvanını kullanmıştır. Burada iki karadan maksat Rumeli ve Anadolu, iki denizden maksat da Ege ve Karadeniz'dir. Yani fatih bu iki denizde egemenlik istiyor. İstanbul fethinin hemen akabinde, Fatih Karadeniz'e bir donanma gönderdi. Karadeniz'e çıkan donanma, boğazlar Osmanlı elinde olduğu için, bu kıyılardaki bütün yabancı kolonileri Osmanlı devletinin haraç-güzarı durumuna getirdi. Bu koloniler, Amasra'da, Çerkezistan'da ve Kırım'ın güney sahillerindeki Ceneviz kolonileridir. Aynı zamanda Boğdan Voyvodası da haraç vermeyi kabul etti (1455). İşte Karadeniz'in bir Osmanlı gölü konumuna gelmesi bu suretle Boğazlardaki egemenlik sayesinde gerçekleşti. Boğazlardan Venedik donanması, Ceneviz donanması geçip Karadeniz'de Osmanlı donanması karşısına çıkamadılar. Bunun için de Fatih bu su yolunu, yani Çanakkale boğazını ve İstanbul boğazını kalelerle berkitti. İlk adım İstanbul kuşatmasından önce Rumeli hisarının inşasıyla başladı. 1452'de Fatih, imparatorluğun bütün güçlerini seferber ederek dört ay içinde muazzam Rumeli hisarını yaptı ve İstanbul boğazından geçişi kontrol altına aldı. Bütün Hristiyan gemileri evvela bu hisara yaklaşacak, izin alacak, ve öyle geçeceklerdi. Yasağı tanımayan bir Venedik gemisi top ateşiyle denizin dibine gönderildi. Böylece, boğazlara Türk hakimiyetinin ilk işareti, 1452'deki bu top ateşi olmuştur. Fakat Çanakkale boğazı açık oldukça Hristiyan donanmaları geçebilirdi. İstanbul kuşatmasında daima bu kaygı vardı. İstanbul'un fethinden sonra da bu tehlike devam etti. Avrupa'da büyük bir heyecan var, Papalık mütemadiyen Haçlı seferleri tertip etmek peşinde. Çanakkale Boğazı'nı kesmeyince İstanbul tehlike altında. Venedik donanması Çanakkale boğazını geçip İstanbul'a hücum edebilir. Onun için Fatih bu boğazda birbiri karşısında iki kale yaptırdı. Bunlar, Kale-yi Sultaniye, sonraki adıyla Çanakkale. (Kale çanağa benzediği için o isim yayılmıştır). Kale-yi Sultaniye, Fatih'in koyduğu isimdir. Karşısında da Kilidü'l-bahr kalesini yükseltti. Denizin kilidi denilen bu kale, Eceâbâd'dadır. Bu kaleler yapıldıktan sonra Çanakkale boğazından geçmek artık imkansız hale gelecektir. Böylece İstanbul, Boğazlardaki bu kalelerle güvenliğe kavuştu. Yıldırım Bayezid 'in yaptırdığı Güzelcehisar, (Anadoluhisarı) ve Rumeli hisarı karşılıklı iki kaleyle İstanbul Boğazı'nı kesiyor. Akdeniz'den gelecek tehlikelere karşı Kale-yi Sultaniye ve Kilidü'l-bahr bu rolü oynuyor. İkisi arasında İstanbul güvenlikte. Fakat henüz Ege Denizi'nde hakimiyet Hristiyan güçler elindedir.

İstanbul'u korumak için yapılan bu istihkamlar, tarihin bir cilvesi olarak I. Dünya harbinde 1915'de de tarihî rolünü göstermiştir. İstanbul'u almak için müttefik donanmaları Çanakkale'ye girdiği zaman Fatih'in yaptırdığı kaleler ve daha sonradan yapılan tabyalar müttefik donanmalarına İstanbul yolunu kapamıştır.

II. Bayezid (1481-1512) döneminde yetişmiş büyük denizciler arasında Kemal Reis Türk denizciliğini Batı Akdeniz'e götürdü. Onun hizmetinde Piri reis bu denizin haritasını yapıyor. Bu denizde hakimiyet için ilk bilgileri kitabında tespit ediyor. Tüm limanların tasvirini veriyor. limanda su var mı derinliği nasıldır? bunları saptıyor. Özetle, II. Bayezid zamanında bu büyük denizcilerin gayretiyle Akdeniz egemenliği Osmanlı Türkleri için bir hedef olarak tespit ediliyor.

Bayezid, Ceneviz'den Raguza'dan mühendisler getirerek o zamana kadar Akdeniz'in gördüğü ilk iki büyük gemiyi inşa ettiriyor, Raguza (Dubrovnik) bir Osmanlı vassalidir. O ara büyük deniz tersaneleri vardı Dubrovnik'te. Bu kökeler yüksek bordalı, muazzam gemilerdi. Bu iki geminin resimleri Katip

Çelebi'nin Esfaru'l-Bihar'ına alınmıştır. Bu gemilerin inşası gösteriyor ki, artık Osmanlı Akdeniz'de hakim olmak azmindedir. Osmanlı denizciliğinde Batı Anadolu ve Gelibolu'dan sonra Akdeniz'de egemenlik için siyasi karar üçüncü safhayı önümüze getiriyor. Bundan önce Gelibolu tersanesinden başka Fatih devrinde ve Selim devrinde iki büyük tersanenin yapıldığını işaret edelim. Birinci tersane, Fatih zamanında bugün Kadırga Limanı dediğimiz Marmara sahillerinde Bizans'tan kalan kapalı tersanedir. Minyatürlerde resmedilmiştir. Daha sonra Selim'in başlattığı Kanuni'nin devam ettirdiği Kasımpaşa yanındaki büyük tersane gelir. Burada yüzü aşkın kadırga yuvası minyatürlerde görülecektir. Böylece Kasımpaşa, büyük Osmanlı donanmasının beşiği haline geliyor. Sonradan Bahriye teşkilatı başında Kaptan-ı Derya'nın karargahı da Kasımpaşa olacaktır. İlk büyük tersane ve deniz üssü Gelibolu'dur. Osmanlı denizciliğinde Gelibolu'nun yeri nedir? Bunu arşiv belgelerinde buluyoruz. Fatih zamanına ait bir Gelibolu defteri vardır. O defterde Gelibolu'nun bir deniz üssü olarak önemini ayrıntılarıyla görüyoruz. Gelibolu, Bizans zamanında da önemliydi. Süleyman Paşa Bolayır'da yerleştikten sonra 1352'de Karesi gazilerinden Ece beyi Gelibolu üzerine gönderdi. Ece Bey kaleyi sıkıştırmaktaydı. Gelibolu Bizans için de, Hristiyan dünyası için de çok önemli bir üs olduğu için fethi başarılamadı. 1454 yılının 1 Martı 2 Mart'a bağlayan gece şiddetli bir deprem oldu. Gelibolu surları ve etraftaki diğer kalelerin surları yıkıldı. Süleyman Paşa ve Ece Bey bundan faydalanarak hemen bu kaleleri işgal ettiler. Gelibolu valisi denizden İstanbul'a kaçtı. Osmanlılar Gelibolu'yu devletin başlıca donanma üssü durumuna getirdiler.

Burada mektep kitaplarına kadar geçmiş bir efsaneden bahsedeyim. Sözde, Osmanlılar'ın Avrupa'ya geçişi, Gelibolu yarımadasını fethi 40 gazinin bir sala binerek fethi şeklinde anlatılır. İlk köprü başının sallarla geçen bu 40 kadar gazinin eseri olduğu rivayeti yerleşmiştir. Bu tamamen bir masaldır. Süleyman Paşa, Biga valisi o zaman. Biga'ya yakın antik Kemer limanından gemilerle hareket ederek 3000 askeri Kozludere vadisine çıkardığını tespit etmiş bulunuyoruz. Oradan çıkarak tepede Bolayır'ı fethetmiştir. Bunu Ruhî tarihi anlatıyor, eski bir kaynak anlatıyor. Öyleyse, bu sal rivayeti nerden kaynaklanıyor? Rivayet, Karesi gazilerinin devamlı olarak Çanakkale boğazını geçip yağma ve akın için karşı sahile gitmeleriyle ilgili olmalıdır. Daha 1305 tarihinde, Osmanlılar gelmeden yarım asır önce, Karesi gazilerinin Maydos'u (bugün Eceabad) ele geçirdiklerini biliyoruz. Demek ki, Türkler'in Avrupa'da bir köprü başı kurmaları Maydos fethiyle başlıyor. Az sonra Karesi gazileri kaleyi boşalttılar. Zaten 1345'te Osmanlılar Karesi'yi ilhak ettikten sonra da, Rumeli'de deniz aşırı fütuhat girişimini Karesi gazileri üzerlerine almıştır. Evrenos Gazi, Hacı İl beyi, Ece Bey, hepsi Karesi gazileridir. O zaman Süleyman Paşa Biga'da vali idi. Osmanlı'ya itaatten sonra bütün bu beyler Süleyman Paşanın hizmetine girdiler. Avrupa'ya geçiş kararını bu beyler Süleyman Paşaya kabul ettirdiler. Osmanlı tarihlerine bakarsanız sözde bu işe karar veren Orhan Gazidir. Osmanlı bunu kendine mal eder. Doğru olan, 1300'lerden itibaren Karesi gazilerinin Boğazı geçip Avrupa'da yerleşme azmidir. İşte sallarla geçen 40 gazi masalı, Karesini gazilerin sık sık karşı sahile yaptıkları akınlarla ilgili bir halk rivayeti olmalıdır. Bir kere 40 adedi bir dini efsanevi rakamdır. Bu folklorik halk rivayetinin mektep kitaplarında ve ilmi eserlerde tekrarı, gerçek tarih eleştirisinden ne kadar uzak kaldığımızı gösteren bir başka örnektir.

Bizans kaynaklarına göre, ilk yerleşme, ilk köprü başı Tzympe kalesinin ele geçirilmesiyle oldu. Bizans imparatoru Kantekuzinos Trakya'da Bizans hakimiyetini Sırplar'a karşı korumak için kayınpederi Orhan gaziden yardım istiyor. Orhan, büyük oğlu Süleyman Paşa kumandasında Trakya'ya gönderdiği ordularla destek sağlıyor. Süleyman Paşa Edirne'ye bir Sırp taarruzunu önlemek için Bizans'a yardım olarak 1352 yılında 10.000 kişilik bir orduyla hareket ediyor, Sırpları püskürtüyor ve Anadolu'ya dönerken imparatordan Tzympe kalesinde kışı geçirme müsaadesini alıyor. Kantakuzinos razı oluyor ve

Türkler o kışı orada geçiriyorlar. Bizans geçici olarak verilen kalenin Bizans'a iadesini istiyor. Kantukuzinos Orhan'a kızı Theodora'yı zevce olarak vermişti, Orhan'dan, Süleyman'a emir vererek kaleyi boşaltmasını istiyor, büyük paralar teklif ediyor. Fakat Süleyman Paşa daima reddediyor. Bu ayrıntıları, Kantakuzinos'un anılarından öğreniyoruz.

Tzympe'nin nerede olduğunu şimdiye kadar kimse belirleyemedi. Gelibolu tahrir defterinde "Cinbi, nam-ı diğer Umurbeylü" diye bir kayıt bulduk. Umurbeylüde bir kazı yapılabilir. Tzympe Osmanlılar'ın Rumeli'de elde ettikleri ilk köprü başıdır. Rumeli gazileri arasında Aydınoğlu Umur bey bir efsanevi kahraman olarak kabul edilmiştir akıncılar kendilerini Umur Bey Oğlanları diye anarlar. 1300'den beri beslenen umut, Avrupa'da yerleşme, böylece 1352'de gerçekleşmiş oldu.

Osmanlılar, Süleyman Paşa'nın azmiyle Tzympe'ye yerleşir yerleşmez Anadolu'dan halk ve yaya askeri getirip yerleştiriyor. Burayı sağlam bir köprü başı haline getirmek istiyor. Bizans büyük bir telaş içinde. İstanbul halkı Kantakuzinos'u tahtını bırakmaya zorluyor (1355). Papa'ya müracaat ediliyor. Papa'dan bir Haçlı seferini harekete geçirmesi isteniyor. Ve gerçekten Osmanlılara karşı ilk Haçlı seferi 1359'da yapılıyor. Haçlı donanması, Türklerin geçit yeri olan Lapseki'ye çıkarma yapıyor. Ayrıca Osmanlı anonim tarihlerinde anlatıldığına göre, Rumeli tarafında da bir çıkarma olmuş. Bu belki de Bizans tarafından yapılmıştır. Burada pusudaki gaziler çıkarma yapan Haçlı ve Bizans askerlerine birden baskın yapıyor, denize döküyorlar. 1359'da Rumeli'de Lalası Şahin'le şehzade Murad bulunuyordu. Oğlu Süleyman Paşa 1357'de bir kazaya uğrayıp ölmüştü. O ölüm döşeğine düşünce gazilere vasiyet etmiş: "benim cesedimi burada gömün ve mezarımı belli etmeyin. Hristiyanlar gelip mezarımı almasınlar ve buradan asla ayrılmayın". Haçlı çabalarına rağmen Türkler, Rumeli'ye sürekli geçip yerleşmeye başladılar, Rumeli'yi yeni bir vatan yaptılar.

Gelibolu, batı Hristiyan dünyası ve Bizans ile Osmanlı devleti arasında stratejik konumu dolayısıyla çok önemli bir liman idi. 1366'da I. Murad'ın ilk saltanat yıllarında Osmanlılar'a karşı yeniden bir Haçlı seferi tertip edildi. İtalya'da Savua dükü, Bizans imparator ailesinin akrabası olduğu için bir donanma ile gelip Gelibolu'yu Osmanlı'nın elinden aldı ve Bizans'a iade etti. Bu, Rumeli ile ulaşım ve Osmanlı denizciliği için büyük bir darbe idi. Fakat 1376'da Bizans imparator ailesi içinde bir çekişme sonucu Osmanlılar Gelibolu'yu geri aldılar. Osmanlı Sultan'ı Murad himayesi sayesinde tahtı gasbeden Andronikos, Gelibolu'yu Sultan'a teslim etti (1376). Sultan Murad bundan sonra Balkanlar'da geniş fütuhat yaptı ve bir Balkan imparatorluğu kurmayı başarabildi.

Osmanlı'nın Venedik'e karşı Akdeniz'de bir deniz gücü, bir "sea power", durumuna gelmesi 1538 Preveza deniz zaferinden sonra gerçekleşmiştir. Akdeniz'de Osmanlı üstünlüğü 1571'de Inebahtı (Lepanto) deniz muharebesi ile son bulacaktır (Aşağıda Inebahtı Savası'na bakınız). Osmanlılar, gerçi hemen ertesi yıl Akdeniz'e yeni bir donanma çıkarıyorlar ve Haçlı donanması savaştan kaçıyor, ama artık Osmanlılar, Barbaros zamanında olduğu gibi, denizde saldırı gücünü kaybetmişlerdir. Osmanlıların bir deniz gücü olmaktan çıkmaları 1590'lardadır. Çünkü o tarihte Akdeniz'e Atlantik'teki üstün gemileriyle Hollandalılar ve İngilizler gelmiş ve kadırga devri son bulmuştur. İngiliz ve Hollandalılar'ın gemileri yüksek bordalı, her birisi 40 - 50 top taşıyan karak, bretoni denilen muazzam gemilerdir. Bir bretoni on kadırgayı perişan edecek güçtedir. O zamanın zırhlıları sayılır bu gemiler. Kadırga alçak bordalı; kürek gücüyle hareket eder, manevra yeteneği vardır, bretoni ise yelkenlidir, rüzgara tabidir, ama ateş gücü çok yüksektir. O tarihten sonra Venedik de bir deniz gücü olmaktan çıkıyor. Müslüman Hacılar Mısır'a gitmek için İngiliz ve Hollanda gemilerini tercih ediyorlar.

Osmanlılar'ın deniz üsleri 16. yüzyılda şu limanlardır:

1) İstanbul'da Kasımpaşa'da büyük donanma,

2) Gelibolu donanması

3) Arnavutluk'ta Avlona'da, Adriyatik Denizi'nde faal donanma ve korsanlar

4) Mısır'da İskenderiye donanması, Mısır ve Suriye'yi korur.

5) Kızıldeniz'de Süveyş donanması (Hint Okyanusu'nda faal)

6) Basra donanması

7) Batı Akdeniz'de Tunus, Cezayir ve Trablusgarb Beylerbeyiliklerinde korsan donanmaları

İste bu deniz üsleri ve donanmalarla Osmanlı gerçek bir dünya deniz gücü idi.

Hint Okyanusu'ndaki macera başlı başına bir hikayedir.[1] Portekizliler'le Hint okyanusundaki uzun mücadele, 1517'den İnebahtı bozgununa, 1571'e kadar devam etmiştir.

Yukarıda anlattığımız gibi, II. Bayezid döneminde Osmanlılar Akdeniz hakimiyetinin İmparatorluk için hayati bir önem taşıdığını idrak ettiler. II. Bayezid 'ten sonra I. Selim İstanbul'da kadırga tersanesini yaptıran ilk sultandır. Bu tersane, daha sonra Süleyman zamanında çok genişledi. (bkz. Idris Bostan, bu ciltte). Bu arada Alman İmparator'u V. Karl (Şarlken), İtalya'da hakim olduğu gibi aynı zamanda İspanya Kralı ve Muhteşem Süleyman'ının en büyük rakibi. O, Kuzey Afrika'dan Türkler'i atmak için Cenevizli büyük amiral Andrea Doria'yı hizmetine aldı. Bir ara Tunus'u ele geçirdi ve 1532'de Mora yarımadasının güneyinde Koron limanını zaptetti. II. Bayezid zamanında feth olunan Koron'un kaybedilmesi Osmanlı payitahtında telaşa sebep oldu. Balkanların Güneyinde İmparator bir üssü ele geçirmiş bulunuyordu. O zaman, divanda yapılan müzakerelerde sadece Osmanlı Donanmasının, Hristiyan Donanmalarına, yani birleşik Venedik, Papalık ve İspanya donanmasına karşı koyamayacağı anlaşıldı. Kuzey Afrika İslam memleketleri buralarda yerleşmeye çalışan Ispanyollar'a karşı Fatih devrinden beri himaye istiyorlardı. Kuzey Afrika Müslümanlarını korumak için Kemal Reis gönderildi. Batı Akdeniz'e korsan levendler akın etti. Divan, bu Osmanlı Türk Korsanlarının Donanma hizmetine alınmasını gerekli gördü. Kemal Reis'ten sonra Hızır ve Barbaros Hayreddin'in kumandası altında kendi başlarına hareket eden korsanlar (levend gaziler) Hristiyan gemilerini vuruyorlar, ganimet alıyorlardı. Barbaros nihayet Cezayir'de yerleşti. Endülüs'ten kaçan Müslümanları gemileriyle Kuzey Afrika'ya taşıyıp himaye ediyorlardı. Böylece, bu korsanlar Batı Akdeniz'de korku salmışlardı.

Sultan Süleyman, Barbaros Hayreddin'i davet etti. Huzura kabul edilen

1-Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, İstanbul: Eren, 2000.

Barbaros'a Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaleti Paşası ve Kaptan-ı Derya unvanıyla bütün Osmanlı deniz kuvvetlerinin komutasını verdi. Barbaros, şimdi hem İmparatorluk donanmaları, hem de Batı Akdeniz'de, Cezayir'de üslenmiş olan korsanların kumandanı olarak Akdeniz'de Hristiyan donanmaları karşısına çıktı. İlk iş olarak Koron'u geri aldı (1533). Son büyük karşılaşma 1538'de, Preveza'da vuku buldu. Burada Hayreddin, V. Karl'ın amirali Andrea Doria donanmasına karşı büyük bir zafer kazandı. 1538 tarihi Akdeniz tarihinde bir dönüm noktasıdır. O tarihte denizde karşısına çıkılamayan bir deniz gücü olarak Osmanlı deniz hakimiyeti kurulmuş oldu. Bundan sonra Batı Akdeniz'de V. Karl'a karşı Fransa ile işbirliği gündeme geldi (bkz. Aşağıda). 1541'de Barbaros Toulon şehrinde kışladı. Donanmanın bir yıl içinde İstanbul'a gelip gitmesi imkansız göründüğünden, Fransız Kralı ile anlaşma yapılarak Toulon şehrinde kışlanmasına karar verildi. Toulon'dan Fransız ahali çıkarılıp Hayreddin'in tayfasına (otuz bin kişi) teslim edildi. Barbaros, Fransız donanmasıyla birlikte o zaman imparatora ait olan Nice şehrini kuşattılar (bkz. bu ciltte Fransa-Osmanlı).

Osmanlı deniz kuvvetinin 1538'den sonra tüm Akdeniz'de tam egemenliğini kurmuş olduğunu bu olay açıkça göstermektedir. Bir ara V. Karl'ın donanması Tunus'u ele geçiriyor (1535). Ertesi sene Barbaros gelip geri alıyor. Şayet Barbaros ve Osmanlı donanması Cezayir ve Tunus'u korumasaydı, İspanya o zaman Kuzey Afrika fütuhatını genişletir, Kuzey Afrika'da İspanyol hakimiyeti yerleşmiş olurdu. Osmalılar bu İslam memleketlerinde Tunus, Cezayir, Trablusgarb beylerbeyliklerini kurdular, Böylece Haçlı istilasını önlediler. Bunu bugün Cezayir ve Tunuslular hakkıyla takdir etmektedirler. Türkler'i bugün Arap Dünyasında candan seven Araplar, Cezayir ve Tunus Arapları'dır.

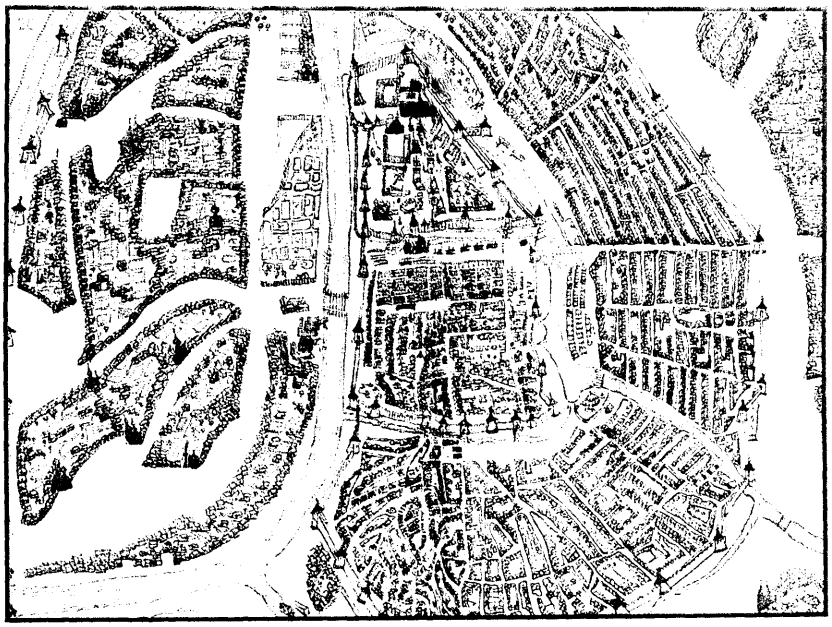
Barbaros döneminden sonra onun oğlu Hasan Paşa ve Barbaros'un yetiştirdiği Turgut Reis ve Kapudan-i Derya Piyale Paşa deniz üstünlüğünü sürdüreceklerdir. Turgut Reis Trablusgarb'ı Malta şövalyelerinin elinden alıp bir beylerbeylik kuruyor. Turgut Reis zamanında Türk Denizciliği için önemli bir olayı burada işaret edelim. Korsika Adası o zaman Ceneviz'e ait olup imparatorun himayesi altındadır. Ada halkı isyan ediyor. Turgut Reis, Fransız Donanması ile işbirliği halinde Korsika'yı alıyor. Korsika'daki isyanı idare eden Sampiero adındaki şef, İstanbul'a geliyor, Kanuni Süleyman'ın huzuruna çıkıyor ve Korsikalılarla işbirliği halinde adayı Fransızlar'a teslim ediyor. Bugüne dek Napolyon'un vatanı Korsika, Fransa'nın bir parçasıdır. Tarihin bir cilvesi olarak bugün Korsikalılar bağımsızlık için Fransa'ya karşı mücadele ediyorlar.

Osmanlı'nın başarısızlıkla gerilediği başka bir olay da 1565 Malta bozgunudur. Kale yapımında en son buluşların uygulandığı bir kale olduğu için Osmanlılar, Malta önünden on binlerce zayiat vererek ricat etmek zorunda kaldılar. Bu bozgun, Lepanto'nun adeta habercisidir.

Türk Denizcilik tarihinin, Kara Ordusu ile donanmanın işbirliği halinde gerçekleştirdiği en büyük başarısı Kıbrıs fethidir. O zamana kadar Osmanlı Türkleri, denizi geçip Venedik idaresi altında bulunan Kıbrıs'a çıkarma yapmakta tereddüd içinde idiler. Selçuk devrinden bu yana Türkler, ilkin Fransız, sonra Venedik idaresinde Haçlıların bir üssü olan Kıbrıs'ı ele geçirmeyi gerekli görmekte idiler. Donanmanın Venedikliler tarafından perişan edileceğinden korkuluyordu.

1570'de Osmanlılar'ın kendilerine büyük güvenleri vardı. O tarihte denizden büyük bir orduyu Lala Mustafa Paşa kumandasında Kıbrıs'a geçirmeyi başardılar. Lefkoşa'yı aldılar (1570), fakat Mağosa bir sene dayandı. Kıbrıs'a Osmanlıların yerleşmesi üzerine Papalık, İspanya ve Venedik ittifak yaptılar, güçlü bir donanma Kıbrıs'a doğru yol almaya başladı.

Haçlıların belli bir stratejisi vardır, Osmanlı donanmasının yahut ordusunun sonbaharda terhis olduğunu bilirler ve o zaman saldırıya geçerler (bkz. Bu ciltte İnebahtı). Mesela, bir Haçlı ordusuna karşı 1444 Varna muharebesi Ekim ayında olmuştur. 1570 Haçlı seferinde donanma (208 gemi) Ekim

ayında (7 Ekim) gelmiştir, sipahiler harçlıkları bitmiş, evlerine dönmüşler. Donanma İnebahtı'ya çekilmiş, Öyle bir zamanda Haçlı donanması İspanyol kralının gayri meşru oğlu Don Juan kumandası altında birdenbire İnebahtı önünde göründü. Osmanlı donanması İnebahtı körfezinden çıkamadı. Venedikli amiralin planıyla Haçlılar çok etkili bir harp düzeni uyguladılar. Ateş kuvveti yüksek galeas denilen büyük gemilerini bir saf halinde körfeze sıkışmış olan Osmanlı donanması önünde topladılar ve yaylım ateşiyle Osmanlı gemilerinin çoğunu batırdılar (Sıngın Donanma).

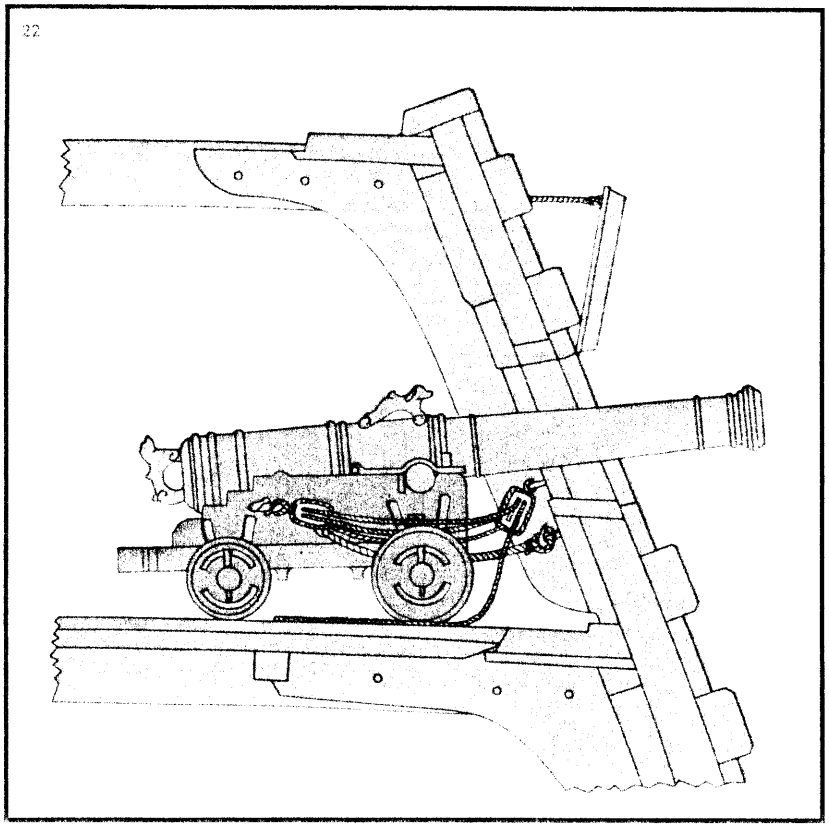
Cezayir Beylerbeyi Uluç Ali Paşa'nın kumandasında 32 gemi, direkleri kırılmış, bayrakları parçalanmış halde İstanbul limanına girdiğinde Sultan ve şehir halkı Sıngın donanmayı göz yaşları ile karşıladılar. İlk defa Osmanlı'ya karşı kazanılan bu zafer, tüm Hristiyan Avrupa'da büyük sevinç uyandırdı, sokaklarda alaylar tertip edildi. Artık Osmanlı korkusu kalmadı. 1571 İnebahtı savaşı ve Sıngın Donanma Osmanlı'nın Akdeniz egemenliği tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Bozgundan sonra galipler üç sene için aralarında bir Kutsal Ittifak yaptılar. Her sene elli bin askerle 200 gemilik bir donanma Osmanlılar'a karşı harekete geçecekti. İstanbul'u almayı bile planladılar. O kış, veziriazam Sokollu'nun büyük gayretiyle tersanelerde gece gündüz çalışılarak yapılan yeni donanma 1571'de denize açıldı (bkz. bu ciltte İnebahtı/Lepanto). 1571 baharında Mukaddes İttifak'ın donanması tekrar Kıbrıs üzerine yürümek üzere yola çıkmıştı.

Bu sefer inanıyorlardı ki, Osmanlı donanması mahv olduğundan, bir engel kalmamıştır. Fakat birdenbire gördüler ki, Türk Donanması tekrar karşılarındadır. Yeniden bir savaşa cesaret edemediler ve döndüler. Zaten Venedik Fransa'nın baskısı ile savaştan ayrılıyordu. Osmanlı'nın düşmesi Fransa için büyük bir kayıptı. Don Juan, Tunus'u zaptettiyse de (1573), ertesi yıl Osmanlılar geri aldı. Venedik müttefiklerinden ayrılarak, Osmanlı'yla ticarî menfaatleri dolayısıyla, barış yaptı. İstanbul kurtuldu. Kıbrıs Türk olarak kaldı.[2]

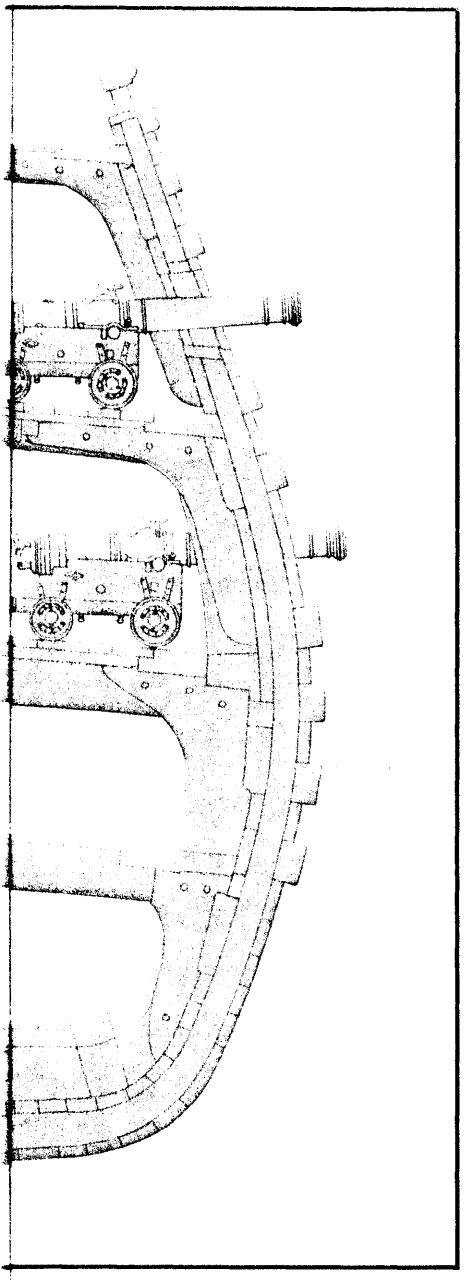
Boğazların ilk defa tehlike altına düşmesi, Venedik'le yapılan Girit Savaşı (1645-1669) sırasında oldu. Zira o zaman Osmanlı donanması artık Venedikliler'i durduracak güçte değildi. Venedikliler Çanakkale karşısındaki Bozcaada'yı ellerine geçirdiler ve İstanbul'un Girit'le ulaşımını kestiler. Bu olay İstanbul'da büyük telaş uyandırdı. Bayram Paşa İstanbul surlarını beyaz badanayla boyatarak yeni görünüm vermek istedi. Venedik Savaşı 25 sene sürdü. Başlıca sebebi Venedik, Kandiye kalesini son teknolojiye göre tahkim etmişti. Osmanlı deniz egemenliğini kaybettiğinden Fazıl Mustafa Paşa

2- Kıbrıs'ta Osmanlı idaresinde alınan önlemler hakkında bkz. Halil İnalcık, Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest, Ankara: 1969.

1637'de Azak'ı ellerine geçirdiler. Karadeniz'de şehir, kasaba halkı Kazak akınları yüzünden memleket içerilerine doğru kaçıyorlardı. Osmanlı o zaman Dinyeper nehrinin tam ağzında Karadeniz'e açılan yerde iki kale inşa ederek bu Kazak hücumlarını önlemeye çalışmıştır. Lehistan Zaparog Kazakları denilen Kazaklar, 1656'dan sonra Çarlığın hizmetine girdiler. Çarlık, 1683'de Kırım ve Karadeniz'in Kuzeyini ülkesine katarak Karadeniz'de egemen deniz gücü haline geldi ve İstanbul'u sürekli tehdit eder bir duruma geldi. 1841 Boğazlar Mukavelenamesi'yle Avrupalı büyük devletler Rusya'nın Güneye ilerlemesine set çekmek istediler.

Resim 22 Hetschip en de zee
Duncan Haws s. 61B

karadan Yunanistan üzerinden giderek Girit'e çıktı, Kandiye'yi aldı ve barış yaptı (1669).

Osmanlı öbür yandan Rus Çarlığı'nın Karadeniz'e inmesini önleyemedi (1696). I. Petro tahta gelinceye kadar Osmanlı karşısında Rusya daima başı eğik durumdadır. Kırım akıncıları karşısında Moskova'yı bile savunmadan aciz bir haldedir. 1572'de Devlet Giray Han, Moskova banliyosuna kadar ilerledi, şehri ateşe verdi. Fakat 1683'ten sonra Viyana önünden bozgunla çekildiğimiz, Macaristan'ı kaybettiğimiz zaman müttefikler, Venedik, Alman İmparatorluğu ve Lehistan, bu üç devlet Papa'nın takdisiyle Osmanlı'ya karşı yeni bir kutsal ittifak yaptılar (1684). Müttefikler bu ittifaka başka devletleri sokmak için diplomatik faaliyet gösteriyorlardı. Rusya'yı müttefik olarak kazanmaya, o tarafa başka bir cephe açmaya karar verdiler. Çar Petro (1689-1725) ile ittifak görüşmelerine başladılar. Petro, bir taraftan Osmanlılar' la müzakere yapıyor, avantajlar sağlamaya çalışıyor, öbür taraftan Avusturya'yla görüşüyor. 1686'da nihayet Avrupa ittifakına katılıyor. Bu olay Osmanlı ve Avrupa tarihinde önemli bir dönüm noktasıdır. Zira Rusya bu suretle bir Asya devleti olmaktan çıkıp Avrupa'nın bir parçası haline gelmiştir. Osmanlılar'a karşı bütün seferlerde ön planda bir güç olarak ortaya çıkıyor. Avrupa bundan sonra Rusya'nın Osmanlılara karşı yaptığı bütün savaş ve istilaları haklı bulacaktır. Hatta I. Dünya savaşından önce Çar'ın ittifakını sağlamak için İstanbul'u Rusya'ya bırakmaya razı oldular. Eğer Bolşevik ihtilali olmasaydı, Çarlık İstanbul'da idi. Özetle, 1686'da Avrupa'nın Rusya ile bütünleşmesi son derece önemli bir tarihi gelişmedir.

Çar Petro, Kırım'ı almak ve Karadeniz'e çıkmak için büyük bir ordu gönderdi. Bu ordu açlıktan, sıcaktan steplerde perişan oldu ve geri çekilmek zorunda kaldı. Çar o zaman anladı ki, step bölgesini aşmak için lojistik çok önemlidir. Güneye, yani stepleri geçip Karadeniz'e inmek için bir donanmaya ihtiyaç vardır. Bunun için kendisi Hollanda'ya gitti, gemi mühendisleri getirdi. Don nehri üzerinde bir nehir donanması yaparak lojistik meselesini halletti. 1696'da Don nehri üzerinden bir donanma ve ordu ile inerek Azak'ı aldı. Böylece ilk defa Rusya Karadeniz'de bir köprü başı kurmuş oldu.

İstanbul tehlike altında, devlet ve halk telaş içinde. Rusya'nın Karadeniz'e inmesi ve Osmanlı ülkesini tehdit etmesi 1696'da bu olayla başladı. 1711'de Prut seferinde Çar'ı Osmanlı ve Kırım kuvvetleri kuşatarak Azak'ın iadesini kabul ettirdiler. Fakat Rusya artık bir Avrupa devleti sayıldığından, Avusturya ile işbirliği halinde, XVIII. asırda sürekli Osmanlılar'a karşı seferler yaptı ve Büyük Katerina (1762-1796) zamanında Rus donanması Çeşme'ye kadar geldi ve Osmanlı donanmasını yaktı (6 Temmuz 1770).

Osmanlı ülkesi İngiltere ekonomisi için çok önemliydi, bu yüzden 19. yüzyılda Osmanlı ülkesinin Rus istilası altına düşmesi Batı Avrupa'nın büyük korkuyla izlediği bir olay haline geldi (Şark Meselesi). Osmanlı pazarı düşecek ve Hindistan yolu tehlike altına düşecekti.

Bu gelişmeler sırasında Osmanlılar'ın donanmada birtakım reformlar yaptıklarını biliyoruz. Osmanlı donanmasının temel gemi birimi kadırgadır. Kadırga, kürekle çekilen alçak bordalı gemilerdir. Akdeniz'de kadim Yunandan beri kullanılan gemi tipidir, fakat evvelce anlattığım gibi 1590'lardan itibaren İngiliz ve Hollandaların yüksek bordalı ve ateş gücü yüksek gemileri gelince, Venedik ve Osmanlılar deniz hakimiyetini kaybettiler. Buna çare olarak sonraki zamanlarda Osmanlılar kalyon denilen yüksek bordalı ve ateş gücü yüksek yelkenli gemiler yapmaya başladılar. Bu, başlıca XVII. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşti. Bu arada Osmanlı'nın belli başlı rakibi Rus Çarlığı idi. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı'yı Karadeniz kıyılarında tehdit eden başka bir tehlike ortaya çıktı.

Dinyeper üzerinde Zaporog Kazakları yuvalanmış, Osmanlı'nın Karadeniz kıyılarını akınlarıyla yağma ve tahrib etmekte. O zaman bu Kazaklar Rusya'ya tabi değildi. Doğu'da Don Kazaklar'ı Moskova'ya tabiydi. Don Kazaklar'ı bir ara